

De IJsselkogge herrijst

door Wouter Waldus

Voor de *Kamper Almanak* van 2017 schreef ik een artikel over de lange weg die de IJsselkogge nog te gaan heeft voordat het wrak in Kampen ge-exposeerd kan worden. De conclusie was dat het voor de Hanzestad verstandig kan zijn zich niet blind te staren op het enorme project om een museum voor de kogge te maken.¹ Natuurlijk is het vergezicht van een Hanzemuseum waarin het geconserveerde en gerestaureerde wrak het indrukwekkende middelpunt vormt, een droomscenario. Maar de weg is lang en complex en de financiën zullen een grote uitdaging vormen. Gesuggereerd werd dat er talrijke alternatieven zijn om het verhaal van de IJsselkogge voor de stad te behouden. Toch heeft 2017 duidelijk gemaakt dat het scenario van een expositie van het wrak op de lange termijn haalbaar is, de eerste stappen zijn namelijk al gezet. Afgelopen oktober is de beslissing genomen dat het wrak geconserveerd gaat worden. Na een traject van afstemming heeft Batavialand de opdracht van Rijkswaterstaat gekregen om het conserveringsproject uit te voeren. Voor een periode van zes jaar zal het scheepswrak 'geconditioneerd gedroogd' worden, een conserveringsbehandeling waarbij het water in de houtcellen geleidelijk wordt vervangen door een kunststof.

Gedurende deze periode zal de IJsselkogge voor niemand toegankelijk zijn. Aan de ene kant biedt dit Kampen meer tijd om de expositieplannen verder te overwegen en te ontwikkelen. Aan de andere kant is het aanneemelijk dat het belang van de IJsselkogge wordt vergeten. Uit het oog is uit het hart. Dus de vraag rijst, of er andere manieren zijn om de unieke verhalen achter de vondst voor de stad te behouden, zonder de fysieke aanwezigheid van het wrak.

Publicaties en meer onderzoek

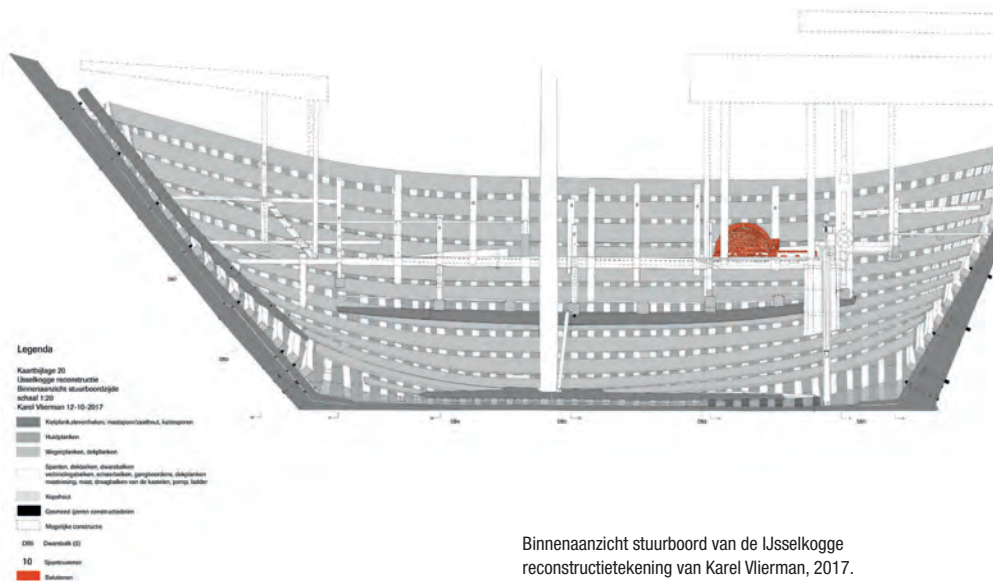
In deze bijdrage zal ik proberen op deze vraag een antwoord te geven. Hiertoe wil ik eerst een overzicht geven van de actuele stand van zaken van het project. Op dit moment is het archeologische onderzoek afgerond en wordt de monografie van het project definitief opgemaakt. Het verslag gaat in op

Schilderij van Arnold de Lange, *De IJsselkogge en Kampen in 1450*, 2017. Foto: www.arnolddelange.nl.

het vooronderzoek, het ontwerp van het project, de opgraving en de lichting van het wrak en het archeologische onderzoek dat is verricht op alle vondsten en scheepsconstructies. Er zal in de eerste helft van 2018 een publicatie komen van ongeveer vierhonderd pagina's en veertig kaartbijlagen waarin de opgraving in alle facetten wordt beschreven. ADC Monografie 24, *De opgraving en de lichting van de 15e eeuwse IJsselkogge*, zal in de eerste helft van 2018 verschijnen. Samen met Rijkswaterstaat worden intussen manieren onderzocht om naast deze wetenschappelijke monografie ook een publieksboek te maken dat in de tweede helft van 2018 zal verschijnen. Het is de bedoeling dat dit voor een aantrekkelijke prijs in de boekhandels terecht komt. In beide publicaties komt in ieder geval het schilderij van maritiem schilder Arnold de Lange te staan. Hij heeft van Kampen en de IJsselkogge een schitterende compositie gemaakt die gebaseerd is op alle tijdens de opgraving verzamelde gegevens.

Verder is het vervolg op de opgraving van de IJsselkogge in volle gang. Gedurende het onderzoek kwamen we tot de conclusie dat het wrak dermate compleet was, dat het haalbaar zou moeten zijn om een volledige recon-

Binnenaanzicht stuurboord van de IJsselkogge reconstructietekening van Karel Vlierman, 2017.

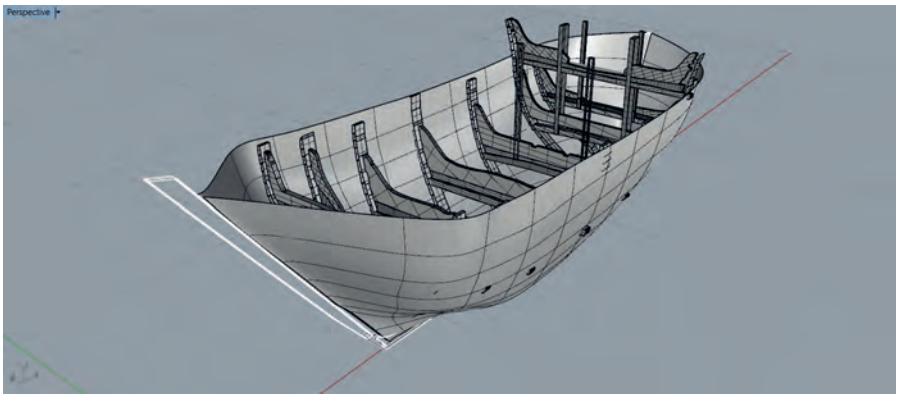
Uit: *De opgraving en de lichte van de 15e eeuwse IJsselkogge*, ADC monografie 24, ongepubliceerd.

structie te maken. Omdat deze reconstructie buiten de opdracht van Rijkswaterstaat viel, hebben we gezocht naar mogelijkheden om dit project door middel van subsidies van de grond te krijgen. Uiteindelijk hebben we van NWO (Nederlands Wetenschappelijk Onderzoek), de gemeente Kampen, de samenwerkende maritieme fondsen, Batavialand en de provincie Overijssel voldoende middelen gekregen om deze reconstructie uit te voeren. Centraal in dit project stond de ervaring van Karel Vlierman, voormalig medewerker van de afdeling Scheepsarcheologie van achtereenvolgens de RIJP (Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders), het NISA (Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwaterarcheologie) en de RCE (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). De combinatie van zijn jarenlange ervaring met het opgraven en documenteren van scheepswrakken in de Flevopolders en onze zeer nauwkeurige digitale documentatietechnieken bleek een succesformule te zijn. De bouwtekeningen van de IJsselkogge zijn gereed en we durven te zeggen dat deze voor minimaal 95 procent betrouwbaar zijn. De onderbouwing van deze bewering is te lezen in de monografie. De reconstructietekeningen maken onderdeel uit van de veertig kaartbijlagen van de aanstaande publi-

catie. Ik hoop dat modelbouwers vol enthousiasme de tekeningen gaan gebruiken om schaalmodellen te maken. En wellicht dat in de verre toekomst een replica over de IJssel zal varen...

De resultaten van het reconstructieproject

Het reconstructieproject betreft niet alleen het vervaardigen van bouwtekeningen. Met de beschikbaar gestelde gelden hebben we een ingenieur aangesteld die de IJsselkogge in 3D zal maken. De betekenis van dit model is zowel wetenschappelijk als publieksgericht. Scheepsarcheologisch onderzoek heeft de afgelopen jaren enorme vooruitgang geboekt door de ontwikkeling van 3D-technieken. Wereldwijd worden op basis van scheepswrakken digitale reconstructies gemaakt. Hierdoor is het mogelijk om nieuwe wetenschappelijke vragen te beantwoorden omtrent de vaareigenschappen en het laadvermogen. Maar wat vooral van belang is, is dat de scheepsreconstructies onderling beter vergelijkbaar worden. De ontwikkeling van de scheepsbouw kan beter worden begrepen aan de hand van deze reconstructies. Het 3D-model van de IJsselkogge maakt duidelijk dat het vaartuig gezien kan worden als een maximaal doorontwikkeld exemplaar binnen de mogelijkheden die het sloopstijl kogge bood. Men heeft gestreefd naar een zo groot mogelijk laadvermogen binnen deze scheepsbouwtraditie, rekening houdend met de eigenschappen van het vaargebied en de beschikbare materialen. Hiertoe zijn nieuwe scheepsbouwkundige constructies geïntroduceerd, zoals berghouten, balkwegers en binnenspanen. Het betreft verstevigingen van het boord die het mogelijk maakten om het schip groter en zwaarder

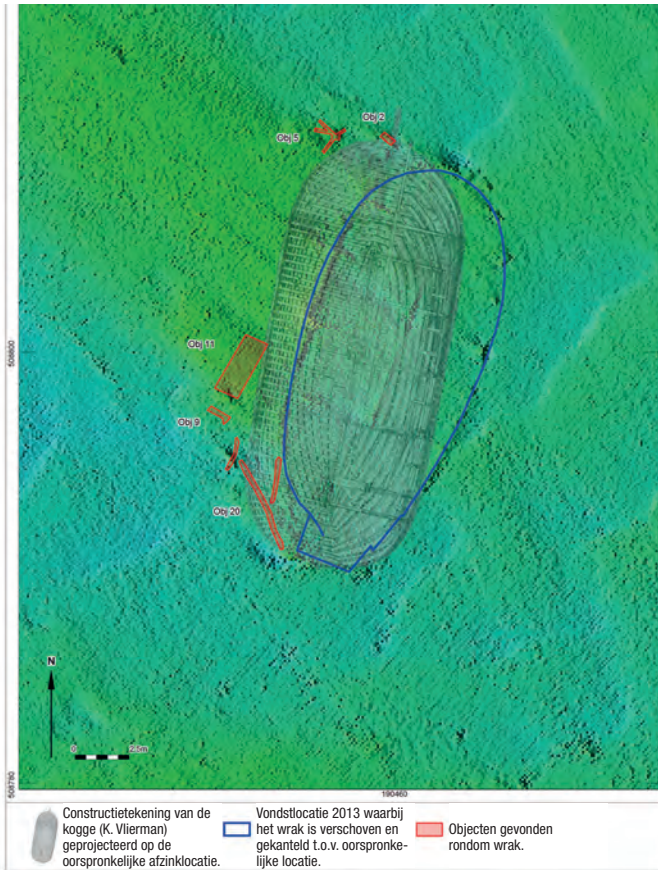

De eerste fase van de 3D-reconstructie van de IJsselkogge: het vorm-model. Uit: *De opgraving en de lichting van de 15e eeuwse IJsselkogge*, ADC monografie 24, ongepubliceerd.

uit te voeren. De IJsselkogge is dan ook met haar lengte over de stevens van 25 meter, een breedte van 8,2 meter en een holte van 6 tot 8 meter de grote zus van de Kamper kogge en de Bremer kogge. Het opgegraven vaartuig is op dit moment de best bewaarde vertegenwoordiger van de jongste generatie koggeschepen. De vondst is daarom van groot internationaal belang. Op dit moment is de vorm van het wrak in 3D gereconstrueerd en in de eerste helft van 2018 zal de kogge plank voor plank digitaal opgebouwd worden. Een internationaal artikel over dit project zal in de tweede helft van 2018 verschijnen.

De IJsselkogge en de IJsseldelta

De reconstructie biedt ook mogelijkheden om beter te begrijpen hoe de wrakken op deze plaats in de IJssel terecht zijn gekomen. Hiertoe is de onderstaande afbeelding gemaakt, waarop de positie waarin de IJsselkogge is aangetroffen, wordt vergeleken met de oorspronkelijke plaats waar het op de bodem heeft gelegen. De voorstevens is als losse balk aangetroffen en deze geeft vermoedelijk weer waar de kogge ooit in de IJssel terecht kwam. In het onderzoeksverslag wordt voortgebouwd op de middeleeuwse watermanagementtheorie en het proces van wrakvorming hoort daar ook bij. Met het laatste wordt de reconstructie bedoeld van de wijze waarop het wrak in de rivierbedding terecht is gekomen, wat de verklaring geeft voor de toestand waarin we het hebben aangetroffen. De positie van de IJsselkogge, waarbij het wrak onder een hoek van 25 graden in stroomopwaartse richting gekanteld was en het omgevouwen achterschip zijn te begrijpen vanuit de geologie van de vindplaats. Het achterschip lag tegen de voormalige IJsseloever aan, die in de loop van de tijd volledig is overspoeld. Als gevolg van de kracht van de stroming van de IJssel is aan de stroomopwaartse zijde van het wrak een zogenaamde slijpgeul ontstaan. Het zand is hier weggespoeld, waardoor ruimte ontstond voor de IJsselkogge om tegen de stroomrichting in te kantelen. Dit moet zeer geleidelijk zijn gebeurd, waarbij de voorstevens is losgebroken en het achterschip langzaam is omgevouwen en vervormd tegen de hardere bodem van de voormalige IJsseloever. Een belangrijke vaststelling is dat wanneer we uitgaan van een oorspronkelijke hoogte van de IJsselkogge van 6 tot 8 meter, dit proces van kantelen vanaf de IJsseloever zichtbaar moet zijn geweest. De waterstand bedroeg namelijk niet veel meer dan 3,5 tot 4 meter, zoals is gebleken uit de Kamper archieven. Juist dit laatste gegeven is een van de belangrijkste nieuwe aanwijzingen om te spreken van een opzettelijke depositie van de wrakken. Indien men de kogge niet op deze

Wrakvorming van de IJsselkogge, bron: ADC monografie 24. Uit: *De opgraving en de lichting van de 15e eeuwse IJsselkogge*, ADC monografie 24, ongepubliceerd.

locatie had gewild, was men er zeker toe overgegaan het wrak te bergen of op zijn minst te slopen. In de monografie wordt verder uitgewerkt waarom precies deze locatie is uitgekozen om drie wrakken in de IJssel te plaatsen en tegelijkertijd worden de argumenten die tegen watermanagement pleiten beschreven. Zoals het bij een goede archeologische vondst hoort te zijn, is er altijd ruimte voor nieuwe theorieën, verhalen en fantasieën. ‘Het mysterie van de IJsselkogge’ zou onderdeel moeten worden van het DNA van Kampen, of misschien is het dat al.

Het verhaal van de IJsselkogge

Hiermee is de bovenstaande vraag wellicht al beantwoord. Het verhaal van de IJsselkogge is zo dynamisch als de IJsseldelta ooit was. Het raakt vele as-

Insigne van het wonder van Amersfoort. Uit: *De opgraving en de lichting van de 15e eeuwse IJsselkogge*, ADC monografie 24, ongepubliceerd.

pecten: landschap, scheepsbouw, de Hanzetijd, de vroege waterstaat en de mensen. Het laatste wordt geïllustreerd door de vondsten uit het wrak. Ook al zijn het er weinig, ze geven een idee van het wereldbeeld van de middeleeuwer. In een wereld die plat was, vol van armoede en ziekte, waarin je geliefden vertrokken op een kogge naar de woeste zee, waren godsdienst en wonderen een houvast. De uit tin gegoten insignes van het wonder van Amersfoort die in de IJsselkogge zijn gevonden, waren een aandenken dat de middeleeuwers bij zich droegen na het voltooiën van een bedevaart. Het insigne beeldt de vondst van een pijpaarden Mariabeeldje uit, dat in 1444 door ene Geertje Arends op haar tocht naar het Sint Agnietenklooster in de buitengracht van Amersfoort werd gegooid. De dienstmeid Margriet Albert Gijzen vond het beeldje onder het ijs ter plaatse van de Buitenpoort, nadat ze drie keer een visioen had gehad waarin haar werd opgedragen naar deze locatie toe te gaan. Het beeldje is uiteindelijk in de Onze Lieve Vrouwekapel in Amersfoort geplaatst en diverse wonderen zijn eraan toegeschreven. Het wonder van Amersfoort en de pelgrimage daarnaartoe was vooral in trek bij schippers, schepelingen en anderen die hun beroep op het water hadden. Dat de meeste van de in de IJssel aangetroffen insignes van het wonder van Amersfoort zijn, kan dan ook geen toeval zijn in de context van het maritieme knooppunt Kampen.

Conclusie

De conclusie van deze bijdrage is dat de terugkeer van de IJsselkogge naar Kampen een absoluut hoogtepunt zou zijn, maar dat de kennis en de verhalen van het project niet per se alleen aan het wrak hoeven te worden opgehangen. Kampen heeft het toneel mogen zijn van het meest aansprekende onderwaterarcheologische project dat ooit in Nederland is uitgevoerd. Wij zijn daar trots op en Kampen mag dat ook zijn. Archeologie kan op indrukwekkende wijze het verleden in beeld brengen en in belangrijke mate de identiteit van een stad als Kampen bepalen. Die kansen moet de Hanzestad aangrijpen en de in deze bijdrage beschreven resultaten kunnen daaraan bijdragen. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan tentoonstellingen, ook in het stadsbeeld kunnen permanente herinneringen aan ‘Het mysterie van de IJsselkogge’ worden gemaakt.

In 2018 zal voor mij het IJsselkoggeproject ten einde komen. Met de vele interviews en presentaties, de publicatie van de monografie, het publieksboek en een internationaal artikel over de 3D-reconstructie is alles wat ik als archeoloog in mijn vermogen heb volledig benut. Het was een voorrecht om met een geweldig team van specialisten zo’n uitdagende opdracht uit te mogen voeren en ik dank bij deze de Kampenaren voor hun belangstelling en hun steun.

Noten

1. Wouter Waldus, ‘De IJsselkogge heeft nog een lange weg te gaan naar Kampen’, *Kamper Almanak* (2017) 175-182.